

Bij schilder Jan Steen was het meer dan 'lang leve de lol'

Tentoonstelling | Jan Steen hoort bij de grote meesters van de zeventiende eeuw. Maar waarom is het werk van de schilder minder populair dan dat van Rembrandt, Vermeer of Hals?

tekst **Harmen van Dijk**

Over de Rijn die dwars door Leiden stroomt, glijdt een rondvaartboot van Rederij Rembrandt. Op de ene oever staat een standbeeld van Rembrandt van Rijn als jongen, aan de overkant als oude man. Aan aandacht geen gebrek voor deze stadsgenoot, die hier opgroeide bij de molen van zijn vader en zijn eerste atelier begon. En die op z'n 25ste vertrok naar het grote Amsterdam en daar zijn grote successen zou vieren.

Dat is toch een tikje anders met Jan Steen, twintig jaar later geboren in dezelfde stad. In Leiden is geen standbeeld van hem. Er is zelfs geen straat naar hem vernoemd. De Steenstraat was een verharde weg, van steen dus. Er hangt wel een bescheiden bordje op de Gekroonde Liefdepoort, een onopvallende doorgang naar een smal steegje. Het geeft aan waar de schilder de laatste jaren van zijn leven woonde: boven zijn eigen kroeg aan de Langebrug.

Verskil moet er wezen, al is het wel heel karig voor de schilder die in één adem wordt genoemd met Rembrandt, Johannes Vermeer en Frans Hals. Bovendien heeft Steen een plekje veroverd in ons dagelijks taalgebruik: zijn huishouden is nog altijd een adequate manier om een rommelige maar vrolijke thuissituatie te omschrijven.

Gelukkig is Leiden zijn verjaardag niet vergeten. In de Lakenhal wordt herdacht dat Steen hier 400 jaar geleden, in 1626, geboren werd. Een mooie tentoonstelling met 28 van zijn schilderijen, daar niet van. Maar toen de 300ste verjaardag van deze beroemde stadsgenoot werd gevierd, pakten ze steviger uit. Met 70 werken uit de hele wereld werd het honderd jaar geleden de grootste Steen-tentoonstelling ooit, met koningin Wilhelmina als beschermvrouwe.

Nu zijn er alleen schilderijen te zien uit Nederlandse musea en privécollecties. Je kunt wel vermoeden waarom zijn werk een eeuw geleden hoger werd aangeslagen dan

nu: toen spraken de vrolijke voorstellingen van aangeschoten kroegtijgers, stoeiende geliefden, kwakzalvers en ondeugende kinderen waarschijnlijk meer aan. Het bood ons een kijkje in de Gouden Eeuw, waar we toen nog ongegeneerd trots op waren.

Tegenwoordig hebben we meer bewondering voor die andere grote drie. Vermeer vanwege de verstilte, mysterieuze sfeer in zijn werk. Rembrandt, omdat hij ons in de ziel van zijn personages laat kijken. Hals wordt met zijn wilde penseelwerk geprezen als een soort impressionist avant la lettre.

Maar laten we Steen niet onderschatten, zegt gastconservator Lea van der Vinde. "Want het is heel knap om een schilderij te maken waar we vierhonderd jaar later nog om moeten glimlachen. We snappen misschien niet altijd meer de moralistische boodschap die hij met deze grappen vertelde, maar de schilderijen zijn nog steeds verkavelijk."

De kleine Steentjes

Kijk naar *Het Sint-Nicolaasfeest*, een van de bekendste werken van Steen. Het jongetje dat moet huilen omdat hij de roe in zijn schoen vond. Zijn broertje dat hem uitlacht: 'Ik heb wel iets gekregen'. De oma die achter in de kamer wenkt: 'Het is maar plagerij, hier ligt jouw cadeau verstopt'. En de jongen die de kleuters wijst in de schouw: 'Daar, door de schoorsteen, kwamen de pakjes'.

Het schilderij dat normaal in de eregalerie van het Rijksmuseum in Amsterdam hangt, is virtuoos geschilderd. Ernaast is hier in Leiden een vergelijkbare 'sinterklaasavond' gehangen die Steen een paar jaar later schilderde. Die is duidelijk minder van kwaliteit. Het lijkt erop dat de schilder voor de verkoop ook wel eens wat sneller werkte: er moest geld verdiend worden. Die kwaliteitsverschillen in zijn oeuvre zijn opvallend, zegt Van der Vinde.

Maar als hij de tijd nam, steeg hij tot grote hoogten. Niet alleen was hij goed in mensen, ook in stillevens. Het snoepgoed en de koeken op de voorgrond van de Sinterklaasvertelling zijn schilderijtjes op zich, zo realistisch en smakelijk weergegeven. Van der

Vinde: "Steen specialiseerde zich nooit, hij schilderde ook landschappen, Bijbelse en mythologische voorstellingen."

In de tentoonstelling hangt een enorm druk schilderij van Jezus die de geldwisselaars uit de tempel schopt (letterlijk) en *De bespotting van Ceres* uit *de Metamorphosen* van de Romeinse dichter Ovidius. Van der Vinde wil met de keuze van de schilderijen laten zien dat het bij Steen niet alleen maar lang leve de lol was. "Je zou hem bijna een geleerde kunstenaar kunnen noemen."

Steen leerde de verhalen uit de klassieke oudheid kennen op de Latijnse school, het grote gebouw met eindeloze trapgevel dat nog steeds aan de Lokhorststraat in Leiden staat. Zijn ouders, die een brouwerij hadden aan de Vliet, waren vermogend genoeg om hun zoon daar naartoe te sturen. Rembrandt was er ook leerling geweest. Steen kreeg er wiskunde en geschiedenis én waarschijnlijk zijn eerste tekenlessen.

Daarna schreef hij zich in bij de universiteit aan het Rapenburg. Of hij er veel kwam is niet bekend, misschien ging het om de privileges van studenten: ze betaalden geen accijns op wijn en bier. In elk geval stopte Steen na anderhalf jaar al met zijn studie en trad hij als meester-schilder toe tot het Sint-Lucasgilde. Hij had toen dus al les gehad, onder anderen van Jan van Goyen. Die schilder was naar Den Haag verhuisd en in zijn atelier kon Steen aan de slag.

Hij trouwde met Grietje, de dochter van zijn leermeester. Zeven van hun kinderen bereikten de volwassen leeftijd. Die kinderen hebben vaak als model gefungeerd. Dat

wordt in de tentoonstelling, die de titel *Thuis bij Jan Steen* draagt, flink benadrukt. Zo is het zeker dat zijn oudste zoon Thaddeus op het mooie portret staat van het Leidse bakkersechtpaar Oostwaard. Hij

blaast op de hoorn om de klanten te vertellen dat het brood klaar is.

De kinderen die op een schilderij een poes, tegen haar zin, laten dansen zijn waarschijnlijk ook kleine Steentjes. De schilder beeldde zichzelf ook regelmatig af. Als gast in de herberg en met zijn vrouw als *Bijbelzende paar*. De wetenschap dat je kijkt naar het gezin van de kunstenaar, zorgt ervoor dat de schilderijen nog meer gaan leven.

Een gedenksteen op een pilaar

Het gezin verhuisde nogal eens. Na Den Haag woonden ze in Delft, waar Steen een weinig succesvolle poging deed een brouwerij te runnen. Daarna in Warmond en vervolgens Haarlem. In tegenstelling tot Rembrandt keerde Steen terug naar Leiden. Grietje was in 1669 overleden, een jaar later stierf zijn vader en Steen begon in het huis dat hij erfde de kroeg, die hij De Vreede noemde. Hij schilderde een uithangbord met daarop een figuurtje dat een olijftak vasthoudt.

Steen trouwde in 1673 opnieuw, nu met de weduwe Maria van Egmond. Ook zij werd ingezet als model, in de tentoonstelling is ze te zien als de Bijbelse Bathseba. Steen schildert de plooiën van haar jurk met een zelfverzekerde, losse toets. “Ook op latere leeftijd bleef hij heel goed schilderen”, zegt Van der Vinde. De suggestie van zijn biografen uit de 18de eeuw dat hij als kroegbaas zelf ook te vaak diep in het glas keek, lijkt dus wel mee te vallen. Volgens een van deze biografen, Jacob Weyerman, was Maria geen tevreden model. Ze vond dat Steen haar altijd afbeeldde ‘als een onzedig voorwerp, een dronke Wyf, een geyle Snol’. Ze wilde ook wel eens geschilderd worden als ‘een fatsoenlyke vrouw’.

Hun huwelijk duurde overigens niet lang. Jan Steen overleed in 1679, 53 jaar oud. Hij werd begraven in de Pieterskerk. Veel liet hij Maria niet na, een paar jaar later werd het graf verkocht omdat er geen geld meer voor was. Een gedenksteen op een pilaar – daar moet deze toch wel grote Leidenaar het mee doen.

Thuis bij Jan Steen – 400 jaar leven in de brouwerij, te zien t/m 23 augustus in Museum De Lakenhal in Leiden.

‘Het is knap om een schilderij te maken waar we vierhonderd jaar later nog om moeten glimlachen’

Links; 'Kinderen leren een poes dansen', Jan Steen (1660-1679).

Onder: 'Het Sint-Nicolaasfeest', Jan Steen (ca. 1665-1668).

FOTO'S COLLECTIE RIJKSMUSEUM

'Bakkersecht paar Arent Oostwaard en Catharina Keizerswaard', Jan Steen (1658).

FOTO COLLECTIE RIJKSMUSEUM